

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred Journal

July 2021 Volume-11 Issue-27

Impact of Environment on Agriculture, Health, Water Resources, Social Life & Industrial Development

Chief Editor

Dr. R. V. Bhole

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot
No-23, Mundada Nagar, Jalgaon

Executive Editors

Dr. M. N. Kolpuke

Principal,

Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga

Executive Editors

Dr. S. S. Patil

Principal,

Maharashtra College of
Pharmacy, Nilanga

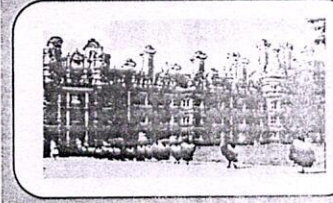
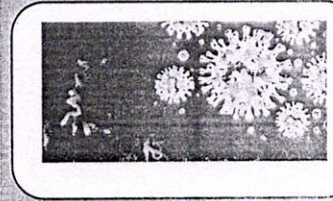
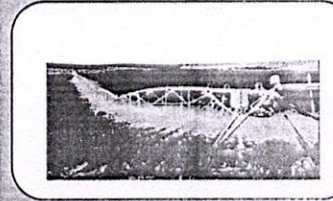
Executive Editors

Dr. E. U. Masumdar

Principal,

Azad Mahavidyalaya, Ausa

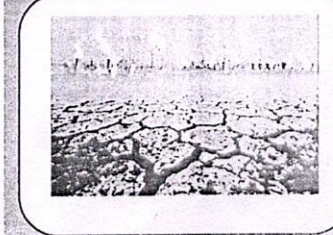
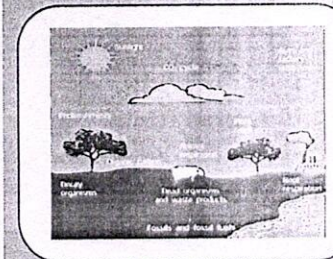
Dr. B. N. Paul, Dr. C.J. Kadam, Prof. T. A. Jahagirdar, Dr. Naresh Pinamkar
Dr. C. V. Panchal, Dr. Nisar Syed, Mr. Santosh P Mane

9/27/21
B.S.G.
Sadur

05
11

Durnal
B.R.G.

Address
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23,
Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

86. B.R.G. JULY-2021

Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

20 July 2021 Volume-11 Issue-27

On

Impact of Environment on Agriculture, Health, Water Resources, Social Life & Industrial Development

Chief Editor

Dr. R. V. Bhole

'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot, No-23,
Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Executive Editors

Dr. M. N. Kolpuke Principal Maharashtra Mahavidyalaya Nilanga	Dr. S. S. Patil Principal Maharashtra College of Pharmacy, Nilanga	Dr. E. U. Masumdar Principal Azad Mahavidyalaya, Ausa
--	---	--

Co- Editors

Dr. B. N. Paul	Dr. C.J. Kadam	Prof. T. A. Jahagirdar
Dr. Naresh Pinamkar	Dr. C. V. Panchal	Dr. Nisar Syed
	Mr. Santosh P Mane	

Editorial Board

Dr. A.B. Dhalgade	Dr. S.V. Garad	Dr. M.A. Barote
Dr. B.S. Gaikwad	Prof. R.R. More	Dr. R.V. Suryawanshi
Dr. A.M. Mulajkar	Prof. S.P. Kumbhar	Dr. Amjad Pathan
Dr. S.G. Benjalwar	Miss A.B. Tagarkhede	Dr. S.B. Shaikh
Prof. R.S. Madarse	Dr. V. P. Sandur	Dr. P. B. Achole

Published by- Dr. M. N. Kolpuke, Principal, Maharashtra Mahavidyalaya, Nilanga

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1.	"पर्यावरण संवर्धन काळाची गरज" प्रा. डॉ.अंशुरे एस. डी.	1-3
2	वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक शिक्षणविषयक अभिवृत्तीचा चिकित्सक अभ्यास श्री सावळे शरद अरुण	4-7
3	छत्रपती शिवाजी महाराजांची जल व्यवस्थापन पद्धती - एक अभ्यास Dr. Ladaf S.K	8-10
4	दुष्काळ आणि शेतकरी आत्महत्या : विशेष संदर्भ शेतकरी दीर्घकाव्य प्रा डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे	11-13
5	रवींद्र शोभणे यांच्या साहित्यात पडलेले दुष्काळाचे प्रतिबिंब आणि आजचे वास्तव प्रा. डॉ. सुनिल भावराव देसले	14-17
6	"जलसंवंधित ग्रामीण अर्थव्यवस्था आणि विकास" प्रा. डॉ. खिस्ते ओंकार बाळकृष्ण	18-20
7	"भारतीय शेती विकासाचा अभ्यास" डॉ. राजाराम महादेव धोरात	21-25
8	चंदगड तालुक्यातील जलव्यवस्थापनाचा इतिहास Dr.Madhukar Vithoba Jadhav	26-29
9	लोकसंख्येचा बिस्फोट पर्यावरणाच्या -हासाला कारणीभूत डॉ. कविता मते	30-32
10	पर्यावरण संवर्धन : काळाची गरज प्रा. डा. हेमचंद्र दुधगवळी	33-34
11	कोविड — 19 का भारतीय अर्थव्यवस्था पर प्रभाव प्रा. मोरेश्वर भिकाजी शेन्डे	35-38
12	ग्रामीण विभागातील कृषी विकासाचा चिकित्सक अभ्यास डॉ. राजेंद्र तुळशीदास आहिरे	39-42
13	दुष्काळजन्य परिस्थिती चे साहित्यातील चित्रण विकास नामदेव लोडे	43-46
14	जलव्यवस्थापन काळाची गरज डॉ. डी. एम. कदम	47-50
15	चळवळी आणि हिंदू तत्वज्ञान यांची सांस्कृतिक व राजकीय चर्चा करणारा मौलिक ग्रंथ प्रा. डॉ. हंसराज दत्तात्रय भोसले	51-53
16	पर्यावरण आणि समाज प्रा. डॉ. मंगला कडवे	54-56
17	जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा - जिल्हा रायगड ही एक रायगड जिल्ह्यातील व्रत गटांना प्रोत्साहित करणारी संस्था प्रा. शत्रुघ्न नामदेव लोहकरे, प्रा. डॉ. मनीषा कर्णे	57-59
18	भारतातील कृषि आणि जलसिंचन सुविधांचा आढावा पांचाळ विजय किशनराव	60-62
19	नागपूर शहर में अपशिष्ट जल प्रबंधन; धारणीय विकास की ओर एक पहल स्वाती रमेश भोवते, डॉ.अविनाश व. तलमले	63-67
20	"जल प्रदूषण आणि मानवी आरोग्य" प्रा.डॉ.अनिल निवृत्ती शिंदे	68-72
21	शेतकरी आत्महत्या व समाजकार्य कर्त्याची भुमिका डॉ. मनोज श्रीकृष्णराव पवार	73-76
22	शेतक-यांच्या समस्या आणि शेती विकास एक विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा.डॉ. प्रशांत रा. देशमुख	77-81
23	चंद्रपूर परिसरातील कोळसा खाणिचा स्थानिक पर्यावरणावर होणारा परिणाम अमोल काशीनाथ वावने, मनिषा दूधराम ठवरे	82-84
24	पर्यावरण संवर्धनात आदिवासींचे योगदान प्रा. डॉ.भास्कर गायकवाड	85-88

No.			
25	हवामान बदल आणि कृषीचा शाश्वत विकास	Mr. Shankar Sudamrao Pawar	89-91
26	जल पूनर्भरण : काळाची गरज	डॉ. बंडे मोहन व्यंकटराव	92-97
27	दुष्काळ आणि शेतकरी आत्महत्या	डॉ प्रवीण भास्करराव हाडे	98-101
28	जलव्यावथापानाचा इतिहास	Priyanka Gore, Girish More, Mahesh Pawar, Ganesh Choudhari	102-105
29	यवतमाळ जिल्यातील मुलभूत वस्तुवरील किंमतीवर कोविड-19 चा परिणाम	प्रा.कविता आर. किर्दक	106-107
30	पर्यावरण आणि नीतिशास्त्र	प्रा.वदनाळे शिवरुद्र शरणप्पा	108-109
31	पर्यावरणाचा मानवी जीवनावर प्रभाव	डॉ. किरण शिवाजीराव पाईकराव	110-112
32	हवामान बदलाचे होणारे परिणाम एक अभ्यास	भारतभूषण वामनराव बाळबुधे	113-117
33	दुष्काळजन्य परिस्थितीचे साहित्यातील चित्रण	डॉ.एकनाथ वैजनाथ भिंगोले	118-122
34	हवामान बदल आणि त्यांचे दुष्परिणाम एक अभ्यास	डॉ.नामदेव कोंडबाराव दळवी	123-127
35	जागतिक कोरोना महामारी एक अभ्यास	पवार विलास भाऊराव	128-131
36	पर्यावरण संवर्धन काळाची गरज	डॉ.भरत माधवराव मुस्कावाड	132-135
37	महाराष्ट्रातील कोरोना विषाणू आणि वास्तव परिस्थितीचा आढावा	पांचाळ नारायण हनुमंतराव	136-141
38	भारतीय जलविकासाचे अभियंता: डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	डॉ. बी.आर. गायकवाड	142-143 ✓
39	महाराष्ट्रातील जल व्यवस्थापनाचे स्वरूप आणि उपाययोजना : एक चिकित्सक अभ्यास	प्रा. मोटे भैरवनाथ बबुवान	144-146
40	शिवकाळीन गडकिल्ल्यांचे जलव्यवस्थापन	डॉ. सुभाष बेंजलवार	147-149 ✓
41	पर्यावरण नियोजन तथा प्रबंधन	डॉ.श्वेता एन.दवे	150-157
42	जलव्यवस्थापन व त्याचे महत्व - एक ऐतिहासिक दृष्टीकोन	Dr.Prakash Pawar	158-161
43	पर्यावरण परिवर्तन एवं प्रभाव	डॉ.शिल्पा एम वाला	162-167
44	कोविड - 19 चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम	प्रा. डॉ. सुनील सुखदेव लोखंडे	168-170
45	"सतततेचे पर्यावरणीय महत्व : एक अवलोकन"	डॉ. जयदीप रामकृष्ण सोळुंके	171-175
46	न्यायन नगरातील जलव्यवस्थापन : एक शोध	डॉ.नारायण सुर्यवंशी	176-179
47	भारतातील बेरोजगारी: समस्या व उपाय	डॉ. सुरेश त्रिंबकराव सामाले	180-183
48	दुष्काळजन्य परिस्थितीचे साहित्यातील चित्रण : विशेष संदर्भ मराठी कादंबरी	प्रा. डॉ.गजानन आनंता देवकर	184-187
49	भारतातील लिंग संबंधित विकास निर्देशांक एक अध्ययन	अशोकराव नरसिंगराव चित्ते	188-192
50	आधुनिक कृषी विक्रामामुळे निर्माण होणाऱ्या समस्या	डॉ. कळसकर सूर्यकांत नागनाथ	193-196
51	होळ या ऋथेतील शेतकरी कुटुंबाचे जीवन : एक चिंतन	प्रा. डॉ. धिरजकुमार सत्यकाल कोतमे	197-199

52	कृषी क्षेत्राच्या विकासात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे योगदान	प्रा. डॉ. जे. टी. कांबळे	200-2
53	वातावरणातील बदलाचा नाशिक जिल्ह्यातील आदिवासींच्या प्रमुख 'नागली' पिकाच्या उत्पादनात झालेल्या बदलाचा विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ. मंजुषा अर्जुन मुसमाडे कु. महेंद्र रामचंद्र खंबाईत	204-2
54	जल सांस्नाधन पर पर्यावरण का प्रभाव	डॉ एसवी विठ्ठलकर कु आकृति खटे	208-2
55	उत्तर महाराष्ट्रातील आदिवासी भागातील शेतकऱ्यांना महाराष्ट्र बँकेने दिलेल्या कृषी कर्जाचा चिकित्सक अभ्यास	सहा. प्रा. विजय मारुती सुकटे	211-2
56	ध्वनिप्रदूषणाचे परिणाम	प्रा.डॉ.वी.आर.शिंदे	217-1
57	शेतकरी आत्महत्या : कारणे व उपाय	प्रा.डॉ. संतोष तुकाराम कदम	220-2
58	साहित्यातून व्यक्त होणारे ग्रामीण जीवन व दुष्काळ	प्रा. डॉ. गौतम ढवळे	223-2
59	महाराष्ट्रातील जलयुक्त शिवार अभियानात राज्यासरकारची भूमिका	✓ डॉ. विठ्ठल पंडितराव सांडुर	225-2
60	तंत्रज्ञानाचा पर्यावरणावर होणारा प्रभाव - एक अभ्यास	Dr.Sadhna Jichkar	227-2
61	लातूर जिल्ह्यातील याजा केंद्राच्या संख्येतील बदलाचा भौगोलिक अभ्यास	डॉ.केरवा कांबळे	231-2
62	मराठी ग्रामीण कादंबरीतील दुष्काळजन्य स्थितीचे चित्रण	डॉ.कांत जाधव	233-2
63	लोकसाहित्यातून आविष्कृत होणारे समाजजीवन व समाजमन	डॉ. अत्तार अमजद हारुण	237-2
64	मराठवाड्यातील कृषि विकासात जलसिंचनाचे योगदान : विशेष संदर्भ लातूर जिल्हा	✓ प्रा.डॉ. एस. एस. देवनाळकर	239-2
65	ऊसाच्या जुन्या व नव्या जाती व साखर उत्पादक एक अभ्यास	प्रा. डॉ. विनोद व्यंकटराव चित्ते	243-2
66	कोरोना आणि महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था	डॉ. विनायक रावसाहेब बाघमारे	246-2

भारतीय जलविकासाचे अभियंता: डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

डॉ. बी.आर. गायकवाड

हिंदी विभाग प्रमुख, महाराष्ट्र महाविद्यालय, निलंगा जि. लातूर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सर्वसामान्य माणसाच्या कल्याणासाठी जे कार्य केले ते कार्य सर्व भारतीयां तर माहित आहेच. परंतु देशाचे पहिले पाटबंधारेमंत्री आणि पहिले ऊर्जामंत्री म्हणून त्यांनी जे कार्य केले, देशासा आवश्यक असलेले जलविकासाचे जे धोरण ठरविले ते फार महत्वाचे आहे. 1942-1946 मध्ये डॉ. बाबासाहेब श्रम व विद्युत मंत्रालयाचे मंत्री होते. त्याच काळात केंद्र सरकारने युध्दोत्तर पुननिर्माण योजना अंमलात आणली. योजनेची भूमिका व उद्दिष्टे तयार करण्यासाठी सरकारने जी मंत्रिमंडळाची समिती स्थापन केली होती ती समितीचे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे सभासद होते. भारतामध्ये आर्थिक नियोजनाची सुरुवात या युध्दोत्तर आर्थिक पुननिर्माण योजनेपासूनच झाली. या आर्थिक योजनेमध्ये जे जल धोरण व विकासाचे कार्यक्रम घेण्यात आले ते कार्यक्रम भारताच्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये पुढे समाविष्ट करण्यात आले. ज्या काळात केंद्र सरकारने युध्दोत्तर आर्थिक पुनर्रचना योजना अंमलात आणली यापूर्वी नमूद केल्याप्रमाणे सरकारने योजनेची उद्दिष्टे व भूमिका ठरविण्यासाठी पाच सदस्यांची समिती गठित केली होती तिचे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर एक सभासद होते. शिवाय श्रम, जल विद्युत मंत्रालयातही धोरण समितीचे अध्यक्ष होते. यावरून युध्दोत्तर पुनर्रचना व नियोजनाची भूमिका व उद्दिष्टे ठरविण्यामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे महत्वाचे योगदान आहे हे लक्षात येते.

पाणी-जल ही राष्ट्राची संपत्ती आहे. देशातील सर्व लोकांची ती संपत्ती आहे. ही वस्तुस्थिती आहे, कोणालाही नाकारता येत नाही. म्हणून पाण्याचे वितरण आणि नियोजन व्यवस्थित झाले पाहिजे यासाठी दामोद खोरे प्रकल्प आणि हिराकूड धरणांची पायाभरणी ही डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी पाण्याचा अधिक प्रभावीपणे बहुउद्देशीय पध्दतीने कसा वापर करता येईल यावर भर दिला आणि पाणी नियोजनाचे महत्व समितीतील सदस्यांना पटवून सांगितले. भारतीयांचा पाण्याकडे पाहण्याचा पारंपारिक दृष्टीकोन डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी बदलून टाकला. यासंबंधीचे विवेचन करताना डॉ. सुखदेव थोरात म्हणतात, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते, मनुष्य अतिरिक्त पाण्यापेक्षा त्यांच्या अभावामुळे अधिक त्रास सहन करतो. जल ही संपत्ती आहे, या वस्तुस्थितीत बदल करता येत नाही. जल ही सर्व लोकांची संपत्ती आहे आणि तिचे वितरण निश्चित केले पाहिजे असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सकारात्मक दृष्टीकोन होता.

जलविकास झाल्याशिवाय देशाचा विकास होणार नाही म्हणून जलविकासाचा प्रश्न हा केवळ राज्यापुरत मर्यादित नाही तर तो संपूर्ण देशाच्या विकासाचा प्रश्न आहे म्हणून अनेक विविध राज्यातून वाहून जाणा-या ज्या नद्य आहेत त्या नद्यांची जबाबदारी केंद्रीय पातळीवर घेतली पाहिजे असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना वाटायचे. सन 1945 मध्ये त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली पाच सदस्यीय मध्यवर्ती जलमार्ग, जलसिंचन, नौकानयन आयोग स्थापन करण्यात आला. या आयोगाचा हेतू पाण्याच्या बहुउद्देशीय वापरामुळे त्याच्या संभाव्य वाईट परिणामाचे रूपांतर चांगल्या शक्तीमध्ये करणे हा होता.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या अभ्यासपूर्ण विचारातून जलविषयक धोरण आणि नियोजन तयार केले. शेतीसाठी सिंचन धोरणाची उभारणी केली, जलसिंचनाच्या विकासावर त्यांनी भर दिला. त्यातूनच पुढे जलसिंचनासाठी स्वतंत्र निधी निर्माण करण्यात आला. विविध कालव्यांची, प्रकल्पांची यशस्वीरित्या सरकारने अंमलबजावणी केली. सन 1967 मध्ये सार्वजनिक बांधकाम विभागात स्वतंत्र जलसिंचन विभाग सुरु झाला. आजही याच विभागामार्फत देशात जलसिंचन कामाची देखरेख होते. त्यामुळे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे भारत सरकारच्या वतीने काम करणारे दामोदर नदी प्रकल्पाच्या विकासाचे महत्वाचे आधारस्तंभ आहेत. डॉ. बाबासाहेबांना दामोदर नदी प्रकल्पाचा विकास हा अमेरिकेतील टेनेसी नदी खोरे प्रकल्पाच्या कार्यपध्दतीवर आधारित विकास हवा होता. म्हणून तर त्यांनी त्याच्या प्राथमिक कामाचे सखोल अध्ययन केले होते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या संकल्पणेतून स्वातंत्र्यानंतर साकारलेली दामोदर नदी खोरे प्रकल्प ही देशातील पहिली महत्वाची योजना ठरली.

दामोदर खोरे प्रकल्पाप्रमाणेच हिराकूड प्रकल्पाची उभारणी ही ख-या अर्थाने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या नेतृत्वाखाली झाली. ओरिसातील नद्यांच्या विकासासाठी सन 1945 ला ओरिसा सरकारच्या विनंतीला मान देऊन श्रमविभागाने एक परिषद आयोजित केली होती. त्या परिषदेचे अध्यक्ष डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे होते. या परिषदेला भारत सरकार, ओरिसा सरकार, प्रांतीय सरकार आणि पुर्वेकडील कांही राज्यांचे प्रतिनिधी हजर होते. या परिषदेत ओरिसातील पुराच्या प्रश्नांविषयी चर्चा केली जात होती, तसेच नदीच्या पाण्याचे संवर्धन कसे करायचे, नैसर्गिक आपत्तींना कसे तोंड द्यावे याविषयी चर्चा या परिषदेत झाली. अतिरिक्त पाण्याचे योग्य नियोजन करणे,

हती महत्वाचे आहे हे समितीतील सर्व सदस्यांना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी पटवून सांगितले. ओरिसाला पुराच्या अपत्तीपासून संरक्षण मिळवायचे आहे. त्याचप्रमाणे मलेरियारोगापासूनही मुक्त व्हायचे आहे त्याचा विपरित रिणाम जनतेच्या आरोग्यावर होत आहे. ओरिसाच्या आरोग्याच्या समस्या गंभीर होत आहेत, त्याचा परिणाम नतेच्या कार्यक्षमतेवर होत आहे, काम करण्याची शक्ती क्षीण होत आहे म्हणून ओरीसातील जनतेचे भवितव्य उज्वल रण्यासाठी जलसिंचन आणि जलवाहतुकीच्या सुविधा उपलब्ध करणे गरजेचे आहे. उद्दिष्टांची पूर्तता केवळ योजनामुळे होते. विशेषतः जे पाणी नद्यांतून वाहून जाते त्याचे सर्वेक्षण करणे, पाण्याचे साठे निर्माण करणे, तसाठी कालवे बांधणे गरजेचे आहे असे परिषदेमध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी सांगितले होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या राजकीय प्रतिभेचा, ज्ञानाचा आणि बौद्धिक कौशल्याचा यशस्वी पर करून राज्य सरकार आणि प्रांत सरकार यांना जलविषयक एक नवे राष्ट्रीय धोरण स्विकारण्यास भाग पाडले. नच नदी खोरे प्रकल्प आणि नवे प्राधिकरण स्थापन केले. श्रमविभागामार्फत केंद्राच्या सक्रिय सहभागाने उद्देशीय व आंतरराज्य अनेक प्रकल्प सुरु झाले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मानवतावादी दृष्टीकोनाचा या जलधोरणावर प्रचंड प्रभाव होता. गरीब, पददलित समाजाच्या आपुलकीचा प्रभाव होता. सिंचन प्रकल्प व र्ण प्रकल्पांच्या विकासाचे महत्व गरिबांच्या दृष्टीने किती महत्वाचे आहे हे नियोजनकर्त्यांनी दृष्टीआड करू नये वर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा प्रामुख्याने कटाक्ष होता. जलसिंचन व ऊर्जाविकास धोरणाचे अंतिम उद्दिष्ट हे या त कोट्यावधी दरिद्री लोकांच्या कल्याणार्थ असल्याचे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी स्पष्ट केले होते. डॉ. बाबासाहेबांच्या मते देशात अनेक नदी प्रकल्प उभे राहिले पाहिजेत, सिंचनाचे फायदे हे तळागाळातल्या लोकांपर्यंत चले पाहिजेत. प्रकल्पातून निर्माण होणा-या संपन्नतेमध्ये तळागाळातील प्रत्येक माणसाचा वाटा असला पाहिजे वाटत होते. केंद्रातील मंत्रीपद सोडण्यापुर्वी प्रकल्पांमुळे विस्थापित होणा-या शेतकरी-शेतमजूर व अन्य जे कांही होते त्यांच्यासाठी पुनर्वसनाचे धोरण तयार केले होते. त्यामुळे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जल नियोजनामध्ये वे विद्युत विकासामध्ये असलेले योगदान आपण लक्षात घेतले पाहिजे. पाणी जतन करण्याचा आणि पाण्याचा उद्देशीय वापर करण्याचा एक नवा दृष्टीकोन देशाला दिला म्हणूनच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे जलधोरणाचे ाजिक अभियंता ठरतात.

संमूची-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती विशेषांक 2016

अनंत पैलूंचा सामाजिक योद्धा- डॉ. प्रल्हाद लूलेकर